

KÜRESEL MEYDAN OKUMALAR VE ULUSLARARASI GÜVENLİK SORUNLARI

*Küreselleşme, insanoğlunun hem kendine ve
hem de doğaya karşı akılsızca yürüttüğü
bir meydan okumadır.*

İsmail Hakkı İŞCAN

**İktisat Bölümü, Prof. Dr., Öğretim Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye.**

Özet

Ülkelerin geçmişten günümüze sınır güvenliğini esas alan ve askeri güç kullanarak bu tür bir güvenliği sağlama girişimleri hep olagelmıştır. Ancak bu yöndeki çabalar, aynı zamanda toplumsal refahı arttırma veya uluslararası güvensizliği giderme girişimlerini başarısız kılmıştır. Zira yüksek seviyeli askeri harcamalar ve bu harcamalardaki sürekli artış eğilimleri, askeri çatışmaları ve bundan dolayı gerçekleşen insan ölümlerini azaltmamıştır. Ayrıca, ülkeler sınırlarını dış tehditlere karşı güvenli kılabilirler bile bu, o ülkede yaşayan insanların refah içinde yaşadıkları, siyasi baskı ve istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalmadıkları, yeterli yiyeceğe, eğitim ve sağlık şartlarına sahip oldukları veya daha yaşanabilir bir dünya için endişe duymadıkları anlamına gelmeyebilir. Bu doğrultuda yeni bir güvenlik anlayışı ve kavramı oluşturmak için ekonomi, iklim ve adil enerji paylaşımı gibi farklı alanlardaki gelişmeleri askeri güvenlik çabaları ile birleştirmeye artık giderek daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma belirtilen amaca yönelik olarak güvenlik kavramındaki değişimin gerekliliğini ve böyle bir çabaya neden olan unsurları ise enerji, iklim değişikliği ve göç konularıyla sınırlayarak yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Güvenlik, Enerji, İklim Değişikliği, Göç,

1. GİRİŞ

1990 yılı sonrası dönemde gerçekleşen farklı yöndeki gelişmeleri ekonomik ve siyasi yönleriyle değerlendirmek mümkündür. Ancak bu çalışmanın iddiası, belirtilen dönemde gerçekleşen gelişmelerin en temel özelliğinin, güvenlik kavramının askeri temelden koparak, çok daha etkin bir şekilde ekonomik, demografik ve iklimsel sonuçlarla ilişkilendirilmesini mümkün kılan bir yöneliş takip ettiğidir. Buradaki yönetsel sorun bu iddiayı ortaya koyabilmek için farklı alanlarda ortaya çıkan gelişmelerle insanoğlunun meydana okuyuşlarının yarattığı sonuçlar arasındaki ilişkilendirmedir.

Örneğin, Birleşmiş Milletler (BM)'nin iklim değişikliği ile ilgili çeşitli tarihlerde yayınlanan verilerine bakıldığında, istatistikler karbon salınımları ile insan etkinliği arasında yakın ilişkiyi ortaya koymaktadır.¹ Buna göre dünya sera gazı emisyonlarının 1800'lü yıllarla birlikte gerçekleşen sanayileşme hamleleri ile doğrusal bir bağlantısı vardır. Üstelik son 30 yılda küreselleşme eğilimleri sayesinde artan tüketim, bu bağlantının ivme kazanmasına neden olmuştur. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) 2022 yılı raporuna göre küresel ısınmayı 1,5°C ile sınırlamak için acil ve sert tedbirlere ihtiyaç vardır. Bunun için 2030 yılına kadar 2019 yılı seviyelerine kıyasla sera gazı emisyonlarının %45 oranında azaltılması gerekmektedir.² Bu yönde önlemlerin başında hiç şüphesiz fosil kaynak kullanımının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik yatırımların artırılması düşünülebilir. Ancak bu tedbirlerle oluşacak olan böylesi bir mali yükün altına tek veya birkaç ülkenin giremeyeceği ve dolayısıyla sorunun uluslararası konsensüs ile sağlanabileceği açıktır.

Diğer taraftan dünya ekonomisinde 2008 yılında gerçekleşen finansal kriz ile pandemi dönemi ekonomik daralmanın birlikte etkileri, küresel ekonomik hasılanın yaklaşık üç katı ölçüsünde oluşan bir borç tutarının varlığı ve bu olumsuzluklara bağlı gerçekleşmesi beklenen yeni ekonomik sorunların, küresel ısınmaya yönelik tedbirleri alabilmek için gerekli kaynakların

¹ IPCC, 2015, Climate Change 2014 Synthesis Report Fifth Assessment Report, Intergovernmental Panel on Climate Change, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/SYR_AR5_FINAL_full.pdf; IPCC, 2018, Global Warming of 1.5 °C, Intergovernmental Panel on Climate Change, <https://www.ipcc.ch/sr15/> (01 Ağustos 2022).

² IPCC, Climate Change, 2022, Mitigation of Climate Change, Intergovernmental Panel on Climate Change, https://report.ipcc.ch/ar6wg3/pdf/IPCC_AR6_WGIII_FinalDraft_FullReport.pdf (10 Ağustos 2022).

elde edilmesini ve böylesi bir ortamda uluslararası işbirliğinin sağlanmasını nedenli imkânsız hale getireceği de açıktır.

Ayrıca kısa zaman önce patlak veren Rusya ve Ukrayna savaşının da iklim değişikliğine yönelik söz konusu tedbirlerin uygulanmasını zorlaştırdığını da söyleyebiliriz. Zira savaşın başlangıcında Ukrayna'ya desteğini açıkça ifade eden ve tükettiği enerjisinin büyük bir bölümünü Rusya'dan alan Avrupa ülkeleri, karbon salınımına yönelik hassasiyetlerini bir tarafa koyarak gelen kış mevsimini, kömür tüketimlerini arttırarak karşılamanın uğraşısı içerisindeydiler. Hatta bu durum devam ettikçe başta Almanya ve İtalya olmak üzere Avrupa ülkelerinin Ukrayna'ya başlangıçtaki kadar güçlü destek vermemeye yönelik temayül gösterecekleri de tahmin edilebilir.

Çalışmada izleyen bölümde enerji ve uluslararası güvenlik sorunu, enerji kaynaklarının adil kullanımının ne kadar sorunlu olduğunu gösteren istatistiklerle, enerji tedarik savaşlarının güvenlik oluşumuna ve gelişimine olan katkıları incelenmiştir. Sonraki bölümde iklim değişikliğinin varlığına yönelik uluslararası kuruluşların raporları ve iklimsel değişikliğin boyutları ortaya konmaya çalışılmıştır. İklim değişikliği güvenikleştirilmesi konusu ilgili istatistiksel verilerle birlikte incelenmiştir. Nihayet göç olgusuna dair dünya istatistikleri ile birlikte kaynak ve hedef coğrafyalardaki durum incelenmiş ve ülkelerin uluslararası göç hareketliliği eşliğinde güvenlik anlayışlarındaki değişimin boyutları ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. ENERJİ VE ULUSLARARASI GÜVENLİK SORUNLARI-ENERJİYE ERİŞİMDEKİ ADALETSİZLİK

Gelişmekte olan ülkelerin enerji kullanımlarında gelişmiş ülkelere göre ve bu ülkeler lehine bariz farklılıkların yaşandığı ve iklim değişikliği hassasiyetinin hala düşük düzeyli seyrettiği 1970'li yıllar için enerji güvenliği açısından bir başka sorunlu alan, dünya nüfusunun %23'ünü oluşturan yüksek gelirli ülkelerin toplam dünya enerji tüketiminin %61,1'ini tüketmekte olmalarıdır.³

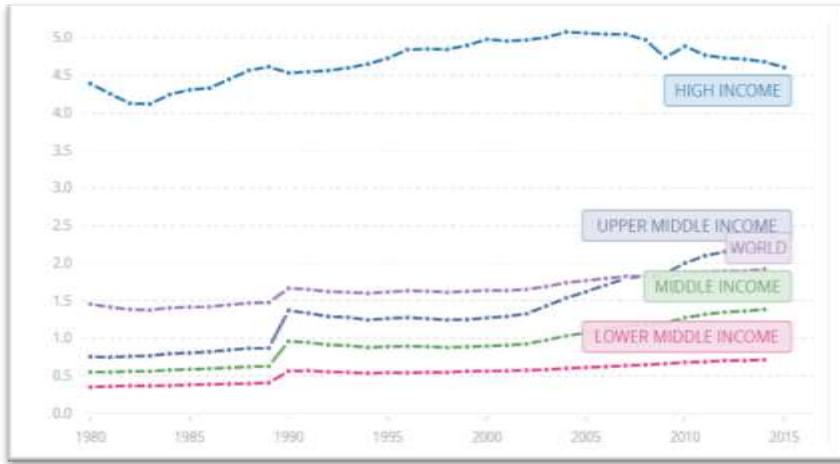
Bir başka karşılaştırma kişi başına elektrik tüketimi ile ilgili olarak verilebilir. 1973 yılında kişi başı elektrik tüketimi dünya ortalaması 1.347 kWh'dir. Orta gelirli ülkelerde bu rakam

³ BM, World Population Prospects 2022, <https://population.un.org/wpp/Download/SpecialAggregates/EconomicTrading/> (13 Ekim 2022); IEA, Key World Energy Statistics 2021, International Energy Agency, September, 2021, s.8.

213 kWh iken yüksek gelirli ülkelerde 4.736 kWh (dünya ortalamasının 3,5 katı, orta gelirli ülkelerin ise 22 katı) olarak gerçekleşmiştir. Hindistan'da bu kullanım 101 kWh düzeyindedir.⁴ Bu rakamlar, enerji kaynaklarına erişimde yaşanan yüksek gelirli ülkeler lehine var olan çarpıklığı ve enerji güvenliği için istikrarlı ve güvenli arz ile fiyatlamanın ne kadar önemli olduğunu göstermesi yanında enerji kayanlarına erişimdeki adaletsizliği de ortaya koyması açısından önemlidir.

British Petroleum (BP) istatistiklerine göre 1965 yılında toplam enerji tüketimi 155,8 Exajoule (Ej) iken 2021 yılı tüketiminin 595,2 Ej'ye çıktığı, 56 yıllık zaman içinde dünya toplam enerji tüketiminin yaklaşık 4 kat oranında arttığı görülmektedir.⁵ Bu dönemdeki dünya nüfusunun 2,4 kat oranında arttığı düşünüldüğünde nüfus artışından çok daha fazla enerji tüketiminde artışın yaşandığı anlaşılmaktadır.

Şekil 1: Gelir Gruplarına Göre Ülke Enerji Kullanımları 1980 – 2014
(Kişi Başına Bin Kg Petrol Eşdeğeri)

Kaynak: WB Data, 2022

Şekil 1'de Dünya Bankası (DB) istatistiklerine göre 1980 ile 2014 yılları arasında kişi başına enerji kullanım seviyeleri gösterilmektedir. Buna göre enerji kullanımında bu dönem içerisinde yüksek gelirli ülkelerle bir alt gruptaki üst orta gelirli ülkeler arasında 3 kat farkın dönemin başlangıcı (1980) ve sonunda (2014) da aynı şekilde korunduğunu görmekteyiz.

⁴ WB Data, 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.PCAP.KG.OE?locations=XD-XM-XT-XO-XN&start=1960&end=2015&view=chart>, (30 Ağustos 2022).

⁵ BP Statistical Review of World Energy June 2022, 2022, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/xlsx/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-all-data.xlsx>, (10 Eylül 2022).

İstatistiklere göre 2014 yılı kişi başı enerji kullanımı dünya ortalaması 1.919 kg petrol eşdeğeri (KEP) düzeyindedir. Aynı yıl yüksek gelirli ülkelerde bu miktar 4.680 (dünya ortalamasının 2,44 katı), alt gelir grubu ve orta gelir grubundaki ülkelerde ortalama 1.328 KEP (dünya ortalamasının 0,69 katı), üst orta gelir grubundaki ülkelerde 2.193 KEP (dünya ortalamasının 1,14 katı), alt orta gelir grubundaki ülkelerde ise 712,9 KEP (dünya ortalamasının 0,37 katı)'tir.⁶

1980 ile 2014 yılları arasında üst orta gelir grubundaki ülkelerde istikrarlı bir şekilde görülen enerji kullanımındaki büyüme, sanayi, motorlu ulaşım ve kentsel alanlar gibi modern sektörlerdeki büyüme ile yakından ilişkilidir. Ancak enerji kullanımı aynı zamanda iklimsel, coğrafi ve ekonomik faktörleri de (enerjinin göreceli fiyatı gibi) yansıtmaktadır. Buna göre Şekil 1'de de görüldüğü gibi dünya nüfusunun %75'ini oluşturan düşük ve orta gelirli ekonomilerde enerji kullanımını hızla artırmakla birlikte, dünya nüfusunun sadece %15,7'sini oluşturan yüksek gelirli ekonomilerin bu gruptaki ülkelere göre ele alınan dönemde kişi başına yaklaşık beş kat daha fazla enerji kullandıkları anlaşılmaktadır. Elde edilen bu sonuçlar birçok ülkenin, dünya enerji kaynaklarının daha iyi kullanılmasına yönelik acil ihtiyacın giderek daha fazla farkına vardığını göstermektedir.

3. ENERJİ VE ULUSLARARASI GÜVENLİK SORUNLARI-ENERJİ TEDARİK SAVAŞLARI

Enerji güvenliği kavramsal olarak ülkelerin istikrarlı bir enerji akışı sağlamaları ile çok yakından ilgili ancak kavramı açıklamada yeterli değildir. Kavram bu şekliyle, 20 yüzyılın büyük bir bölümünde gelişen olaylar için yeterli bir açıklama olabilir. Ancak günümüz değişen koşullarına göre enerji ve enerji güvenliği kavramlarındaki çok boyutluluk ve kolayca politize olma özellikleri dolayısıyla, enerji güvenliği kavramına sadece istikrarlı petrol (enerji) akışı olarak bakmanın yetersiz olduğunu ve bunun ötesinde anlamlara sahip olma eğiliminde olduğunu belirtmek gerekir.⁷ 1970'li yıllara kadar enerji güvenliği petrol arz güvenliği olarak görülmekte, ülkeler için enerji kaynaklarının ve özellikle petrolün istikrarlı tedarik konusu ön planda tutulmaktadır. Ancak 1973 petrol krizinden sonra enerji kaynaklarının uygun fiyatlanması da bu sürecin içine dâhil edilmiştir.

⁶ WB Data, 2022.

⁷ ECS, International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries, Energy Charter Secretariat, March, 2015, s.10.

Nitekim Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), 1973 yılında Arap petrol ambargosuna yanıt olarak Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri tarafından 1974 yılında “Uluslararası Enerji Programı Anlaşması” olarak adlandırılan anlaşmaya dayalı olarak kurulmuştur.⁸ Böylelikle özellikle yoğun petrol ithalatçısı olan Batılı ülkelerin dış politikalarında enerji politikası ve arz güvenliği sorunu bir alt başlık olarak yer almaya başlamıştır. Batılı ülkeler, bu başlık altında enerji verimliliği, yatırımları, enerji kaynaklarının ve tedarik alanlarının çeşitlendirilmesi gibi konularda da artık daha hassas politikalar üretmeye yönelmişlerdir.

Diğer taraftan 1988 yılında dünyanın insan faaliyetlerinden kaynaklanan ve artan hidrokarbon kullanımı dolayısıyla kirlendiğini ve bu durumun insan refahı ve doğal çevre için potansiyel olarak ciddi sonuçları olacağından endişe duyarak, iklim etkisi ile dünya sıcaklığının ciddi bir düzeye geldiğini kabul eden İklim Değişikliği Paneli (IPCC), Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından oluşturulmuştur.⁹ Böylelikle kavramsal çerçevede enerji güvenliğinin ilgi alanları, enerji kaynaklarının istikrarlı temini, fiyatlaması ve adil kullanımı yanında çevresel duyarlılıkla oluşan olumsuz iklim etkisini de içine alarak genişlemiş, farklı ve çok yönlü bir boyut kazanmıştır. Bu dönemdeki bir diğer gelişme, küresel ısınmaya yönelik sorunlara karşı uluslararası hassasiyetlerin artması ve kurumsallaşmasıdır. Bu yöndeki gelişmelerden en önemlisi, sera gazı emisyonlarını sınırlandırmak ve azaltmak için 11 Aralık 1997 tarihinde imzalanan Kyoto Protokolünün 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiş olmasıdır.¹⁰

2000’li yıllara gelindiğinde uluslararası enerji güvenliği temelinde politika yapıcılarını cesaretlendiren ve harekete geçiren önemli gelişme, 11 Eylül 2001’de gerçekleşen terör saldırılarıdır. Bu saldırılara karşı Amerika Birleşik Devletleri (ABD), “*Pre-emptive strike-Önleyici müdahale*” güvenlik doktrini ile Afganistan ve Irak’a askeri müdahaleler gerçekleştirmiştir. ABD, bu ülkelerde kendisine karşı yönelme potansiyeline sahip asimetrik tehditlere dayalı askeri güvenlik endişeleri ile demokrasi ve insan hakları odaklı geliştirdiği söylemlerle, müdahalelere bahane ararken aslında amaçladığının, enerji kaynaklarına ve geçiş güzergâhlarına sahip olmak ve/veya nüfuz altına alabilmek olduğu sonradan anlaşılmıştır.

⁸ IEA, 2022, <https://www.iea.org/about/history>, (25 Eylül).

⁹ IPCC, 2022, <https://www.ipcc.ch/about/>, (12 Eylül).

¹⁰ UNFCCC, What is the Kyoto Protocol?, United Nations Climate Change, 2022, https://unfccc.int/kyoto_protocol?gclid=EAIaIQobChMIo9XZjrnX-gIVCt1RCh3CYAVJEAAAYASAAEgI5IvD_BwE, (20 Ekim).

Ancak bu müdahaleler ne adına yapılmış olursa olsun bu ülkeler için geri dönülemez yıkımlara mal olmuştur.

Bu dönemde 2006 yılından itibaren 2009 yılına kadar her yıl tekrarlanan Rusya ve Ukrayna arasında gaz geçişi ile ilgili tartışmalar ve Ukrayna'yı sorun çıkaran ülke olarak gösteren Rusya'nın bu mazeretle gerçekleştirdiği kesintiler de Avrupa enerji güvenliği açısından sorun olarak belirginleşmeye başlamıştır.¹¹ Rusya 2021 yılında toplam 701,7 milyar metreküp doğalgaz üretmiştir. Aynı yıl 167 milyarı Avrupa'ya (132,3 milyar metreküp AB) olmak üzere 241,3 milyar metreküp ihracat gerçekleştirmiştir. Aynı yılı Çin'e 7,6 milyar metreküp, Belarus (18,7) dahil Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine 27,1 milyar metreküp gaz ihracat gerçekleştirmiştir. Üretimin büyük bir bölümünü yani yaklaşık 460 milyar metre küp doğal gazı ise iç piyasaya sunmuştur.¹² Ayrıca 2022 yılının ilk yedi ayında Rus doğal gaz şirketi Gazprom %12 (35,8 milyar metreküp) daha az doğal gaz üretmiş, ihracat ise geçen yıl aynı dönemine göre yaklaşık %35 (40 milyar metreküp) azalarak toplamda sadece 75,3 milyar metreküpe ulaşmıştır.¹³

Avrupa'nın boru hatları ile gerçekleştirdiği ithalatta Rusya'ya olan bağımlılık oranı, 2000-2020 yılı içerisinde çok fazla değişmemek üzere ortalama %80,3 olduğu görülmektedir. Diğer taraftan aynı dönemde Avrupa'nın toplam tükettiği doğal gazda Rusya'ya olan bağımlılık oranı ortalaması ise %40,9'dur.¹⁴ Dahası Rusya ile Batı arasında Ukrayna konusunda geçmişte yaşanan ve devam eden anlaşmazlıklardan kaynaklanan enerji güvenliğine yönelik tehdit Avrupa'yı, gaz ithalatını karşılamak için Rusya'ya güvenmeye devam edip etmeyeceklerini yeniden düşünmeye zorlamıştır. 2006 yılından itibaren gerçekleşen Rusya-Ukrayna krizleri, aynı zamanda Avrupa'ya enerji kaynaklarının geçiş güzergâhlarının da ne kadar önemli olduğunu ve dolayısıyla enerji kaynakları transit riskini de hatırlatmıştır.¹⁵

¹¹ İsmail Hakkı İŞCAN, "Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından NABUCCO Projesinin Ekonomi Politikası", INGAS 2009 3. Uluslararası Doğalgaz Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 9-10 Haziran, İGDAŞ, 2009, s.91

¹² BP, 2022.

¹³ Vzglyad, Rusya gaz ihracatının çöküşünden ne kadar kazanacak?, 2022, <https://vz.ru/economy/2022/8/2/1170456.html>, (10 Eylül).

¹⁴ BP, 2022.

¹⁵ ECS, 2015, s.8

Modern hayatta enerji, insan yaşamının, ekonominin ve ulaşımın temel gereksinimleri arasındadır. Öyle ki enerji küresel ekonominin ve siyasetin kalbindeki evrensel bir emtiadır. Ülkelerin enerjiyi ucuz, kesintisiz, verimli ve enerji kaynakları ve kaynak coğrafyalar açısından çeşitlendirilmiş temin ve üretim politikaları ulusal güvenlikleri kadar önemlidir. Diğer taraftan enerji kaynaklarının sağladığı politik ve ekonomik gücü kontrol etme kabiliyeti, uluslararası ilişkilerde yaptırım gücü sağlaması adına da ayrı bir değere sahiptir. Bu kabiliyet, enerji kaynaklarına ve üretim gücüne sahip olabilmek kadar, enerji kaynaklarının geçiş güzergâhında olmak ve hatta önemli bir tüketim piyasasına sahip olabilmekle de ilgilidir. Ulusların enerji güvenliklerini etkileyen bu üç konuda uluslararası düzeyde rekabet savaşları geçmişte olduğu gibi günümüzde de yaşanmaktadır. Bu rekabet bölgesel ve küresel düzeyde yürütülen güç mücadelesinin de ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

4. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ULUSLARARASI GÜVENLİK

21. yüzyıl insanlığa, en büyüğü iklim değişikliği olan küresel çözümler gerektirecek küreselleşmiş tehditler sunmaktadır. Covid-19 pandemisinin gösterdiği gibi, hiçbir ülke yeni hastalık salgınları ve iklim değişikliği gibi aktörsüz tehditlerden muaf değildir. Bu tehditler, ulus-ötesi terörizm ve yaygın siber saldırılar gibi diğer güvenlik tehditleriyle birleştiğinde, mevcut ulusal güvenlik oluşumlarının yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶ İklim değişikliği hızlandıkça, etkileri birçok bağlamda yerel düzeyde ve hatta uluslararası düzeyde güvensizliğe katkıda bulunabilecek mevcut sosyal, ekonomik ve çevresel sorunları şiddetlendirmektedir.

2013 yılında yayınladığı raporda IPCC, ısınmanın bilimsel kanıtlarının “kesin” olduğu ve en büyük nedenin insanların fosil yakıtları yakmasının bir sonucu olarak atmosferdeki karbondioksit artışı olduğu sonucuna varmaktadır.¹⁷ Diğer taraftan IPCC’nin 1.5°C’lik küresel ısınmanın etkilerine ilişkin 2019 yılında hazırladığı özel rapora (IPCC, 2019) göre ise insan faaliyetlerinin, muhtemelen 0,8°C ila 1,2°C aralığında olmak üzere, sanayi öncesi seviyelerin üzerinde yaklaşık 1.1°C küresel ısınmaya neden olduğu tahmin edilmektedir. Mevcut oranda

¹⁶ Calder WALTON ve Sean POWER, Report: Climate Change, Intelligence, and Global Security, Harvard Kennedy School Belfer Center for Science and International Affairs, May, 2021, <https://www.belfercenter.org/publication/report-climate-change-intelligence-and-global-security>, (11 Ağustos 2022).

¹⁷ IPCC, Climate Change 2013, The Physical Science Basis, Intergovernmental Panel on Climate Change, 2013, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/ar5_wg1_headlines.pdf, (30 Eylül 2022).

artmaya devam ettiği takdirde küresel ısınmanın 2030 ile 2052 yılları arasında 1,5°C'ye ulaşması beklenmektedir. Rapor, sanayi öncesi zamanlardan bu yana uzun vadeli ısınma eğilimini göstermek için, 2006-2015 on yılı için küresel ortalama yüzey sıcaklığının (GMST) 0,87°C arttığına ve bunun 1850-1900 dönemi ortalamasından 6 kat daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Karasal bölgelerde ısınmanın daha yüksek olduğunun belirtildiği raporda Kuzey Kutbu'nda iki ila üç kat daha yüksek olmak üzere birçok kara bölgesinde ve mevsimde küresel yıllık ortalamanın üzerinde ısınmanın yaşanıyor olduğu ifade edilmektedir.¹⁸ IPCC, periyodik olarak yeni raporlar yayınlarken elde ettiği bilimsel bulguları değerlendirmeye devam etmektedir. Gerek IPCC ve gerekse yukarıda belirtilen raporlar ve kurumları, insan kaynaklı küresel ısınmanın bilimsel kanıtları üzerinde net bir fikir birliğine varan az sayıda bir kaç bilimsel grup ve rapor değildir. ABD Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA)'nın belirttiği gibi, 200 küresel bilimsel kuruluş, 11 uluslararası bilim akademisi ve 18 Amerikan bilim derneği, bu fikir birliğine uygun açıklamalar yayınlamışlardır.¹⁹

Bilim, iklim değişikliğini anlamak için çok önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Dünya'nın ısındığını belgeleyen çok sayıda araştırmaya dayanan güçlü ve güvenilir kanıtlar, son zamanlardaki ısınmanın büyük ölçüde insan faaliyetlerinden, özellikle de fosil yakıtların yakılması yoluyla sera gazlarının salınımından kaynaklandığını göstermektedir. Küresel ısınma, yükselen deniz seviyeleri, yoğun yağış olaylarındaki artışlar da dahil olmak üzere diğer iklim değişiklikleri ve etkileri ile yakından ilişkilidir.²⁰

Küresel ısınma dolayısıyla meydana gelen ve gelecek olan etkiler sadece doğal hayatla ilgili değildir. Isınmanın etkileri farklı ve çok boyutlu bir içerik taşımaktadır. Bu etkilerin sırasıyla, tek tek ulusların, bölgelerin ve bir bütün olarak uluslararası sistemin güvenliği için önemli sonuçları söz konusu olabilir. İklim değişikliği etkileri, uluslararası çatışmaların birincil nedeni gibi görünmese de, çeşitli uluslararası güvenlik sorunlarını büyütme potansiyeline sahip olduğu belirtilebilir. Bu güvenlik sorunları içerisinde belki de en önemli konu, iklim

¹⁸ IPCC, Global Warming of 1.5°C, Intergovernmental Panel on Climate Change, 2019, s.4, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/06/SR15_Full_Report_High_Res.pdf, (11 Ağustos 2022).

¹⁹ NASA, Scientific Consensus: Earth's Climate Is Warming, 2022, <https://climate.nasa.gov/scientific-consensus/>, (15 Ağustos).

²⁰ NAS, Advancing The Science of Climate Change. America's Climate Choices: Panel on Advancing the Science of Climate Change, The National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, Washington, D.C., 2011, <http://dels.nas.edu/Report/Advancing-Science-Climate-Change/12782>, ve <https://nap.nationalacademies.org/resource/12782/Science-Report-Brief-final.pdf>, (08 Eylül 2022).

değişikliği dolayısıyla uluslararası düzeyde değişen coğrafi şartların getirdiği yeni üstünlükler veya zayıflıklardır. Bu doğrultuda iklim değişikliğinin tamamen çevresel bir sorun olduğunu söylemek, artık mümkün görülmemektedir.

İklim değişikliğinin bir güvenlik konusu olarak dikkate alınması aslında çok yeni bir fikir değildir. Küresel ısınmaya yönelik bilimsel araştırmalar, 19. yüzyılda başlamış ve 2000'lerin başında bu araştırmalar, küresel ısınmanın gerçekliği, nedenleri ve genel olumsuz etkileri hakkında güven içinde bir konsensüs sağlamışlardır. Bu sonuç, birçok bilimsel alanda örneğin hava ve okyanus sıcaklıklarının, atmosferin bileşiminin, uydu kayıtlarının, buz çekirdeklerinin, konu hakkında yapılan birçok modellemenin ve daha fazlasının incelenmesi ile elde edilmiştir.²¹

İklim değişikliği ve güvenlik arasındaki bağlantıları bulmaya çalışan akademik çalışmalara ve çevre ile iklim değişikliğini güvenikleştirmeye yönelik kuramsal çabalar, 1990'ların başında Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklerle birlikte yoğunluk kazanmıştır. Bu dönemde iklim değişikliğinin güvenlik gündemine alınması ve güvenlik kavramının genişletilmesi çalışmaları birlikte devam eden bir süreçtir. Her iki süreç de diğerinin ilerlemesini olumlu yönde etkilemiştir.²² Baysal ve Karakaş (2017) konu hakkında kuramsal çalışmaları inceleyerek, 1970'lerin sonlarında çevre sorunlarının güvenlik alanı içinde yer almaya başladığı, konunun güvenikleştirilmesine yönelik Ullman (1983), Mathews (1989), Buzan (1991), Homer-Dixon (1991; 1994) ve Kaplan (1994) gibi araştırmacıların yayınlarının önemli başlangıçlar olduğu tespitinde bulunmaktadır.²³

Kurumsal olarak ise konu ABD askeri yetkililerince 1980'lerin sonlarında incelenmeye başlanmış ve son otuz yılda ABD Savunma Bakanlığı'ndan, özel düşünce kuruluşlarından ve diğer kuruluşlardan gelen düzenli bilgi ve analiz akışı sayesinde, iklim değişikliğinin barışa ve istikrara yönelik tehditlere işaret ettiği bildirilmiştir. Bu bilgi ve analizler, iklim ve güvenlik

²¹ Samantha HARRINGTON, Scientists agree: Climate change is real and caused by people, Yale Climate Connections, 2022, https://yaleclimateconnections.org/2022/02/scientists-agree-climate-change-is-real-and-caused-by-people/?gclid=EAIaIQobChMIY3Pxdnd-QIVkO5RCh0kMAxvEAAYASAAEgLx4vD_BwE, February, 17, (12 Eylül 2022).

²² Başar BAYSAL ve Uluç KARAKAŞ, Climate Change and Security: Different Perceptions, Different Approaches, Uluslararası İlişkiler, 14(54), 2017, s.26.

²³ Baysal ve Karakaş, 2017 s.23-24.

arasındaki bağlantıları kabul etmektedir.²⁴ İstikrarsızlık ve çatışmanın doğrudan bir nedeni olmaktan öte bir “*tehdit çarpanı*” olarak görülen iklim değişikliği enerji kaynakları için rekabet ve etnik gerilimler gibi diğer istikrarsızlık ve çatışma kaynaklarını kötüleştirebilecek veya şiddetlendirebilecek bir fenomen olarak değerlendirilmektedir.²⁵

1990'ların sonlarında ve özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra az gelişmişlik bir güvenlik sorunu olarak kurgulanmış, bu güvenikleştirmede, az gelişmiş ülkelerin teröristlere zemin oluşturması, göçe ve siyasi istikrarsızlığa neden olması nedeniyle bir tehdit oluşturacağı iddia edilmiştir. Bu argümanlar, bu dönem ve sonrasında iklim değişikliğinin güvenikleştirilmesine de temel oluşturmuştur. Zira iklim değişikliği, gıda güvensizliği ve kuraklık gibi olumsuz sonuçlardan kaynaklanan doğrudan veya dolaylı etkileri vasıtasıyla, bu bölge ve ülkelerde yeni krizlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunabilecektir.²⁶

Diğer taraftan İngiltere'nin 17 Nisan 2007'de enerji, güvenlik ve iklim konularında daha önce eşi görülmemiş bir tartışma başlatmak için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyini (BMGK) harekete geçirme kararının arkasında da bu endişeler yatmaktadır. Güvenlik Konseyinde başlatılan müzakereler, iklim değişikliğinin temel bir güvenlik sorunu olarak tanınmasına işaret etmesi ve iklim değişikliği üzerine ilk BMGK toplantısı olması açısından önemli bir adımdır.²⁷ Somut bir çözüm veya açıklama olmamasına rağmen, 2007 yılındaki Güvenlik Konseyindeki tartışma iklim değişikliğinin güvenlik açısından etkileri hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına öncülük ve 2011 yılında konu hakkında BMGK'nin ikinci kez toplanmasına temel teşkil etmiştir. Bu tarihteki toplantıda da bağlayıcı bir karar alamayan Konsey, iklim değişikliğinin olası olumsuz etkilerinin uluslararası barış ve güvenliğe yönelik mevcut tehditleri şiddetlendirebileceği konusunda uyarıda bulunarak, deniz seviyesinin olası

²⁴ ABD savunma, istihbarat ve iklim değişikliği güvenlik değerlendirmelerinin açıklamalı tarihsel dökümü için bkz. Gleick (2019).

²⁵ Bruce LIBERMAN, A Brief Introduction to Climate Change and National Security, Yale Climate Connections, 2019, https://yaleclimateconnections.org/2019/07/a-brief-introduction-to-climate-change-and-national-security/?gclid=EAIaIQobChMIY3Pxnd-QIVkO5RCh0kMAxvEAAYASAAEgLx4vD_BwE, July, 23, (3 Eylül 2022).

²⁶ Baysal ve Karakaş, 2017, s.24.

²⁷ E., Jones PARRY, The Greatest Threat To Global Security: Climate Change Is Not Merely An Environmental Problem, Green Our World!, 2(XLIV), <https://www.un.org/en/chronicle/article/greatest-threat-global-security-climate-change-not-merely-environmental-problem>, (02 Ağustos 2022).

yükselişi dolayısıyla tehdit edilecek olan gelişmekte olan küçük ada devletleri için endişelerini dile getirmiştir.²⁸

G7 Dışişleri Bakanlıkları tarafından hazırlanan ve Haziran 2015'te New York'ta başlatılan “Barış için Yeni Bir İklim ” raporu, iklim değişikliği ve güvenlik konulu bir diğer uluslararası girişimdir. Rapor, bazı temel sonuçları ile iklim ve kırılganlık riskini tanımlamaktadır. Bunlar; yerel kaynak rekabeti, geçim güvencesizliği, göç, değişken gıda fiyatları, gıda tedariki ve sınır aşan su yönetimidir.²⁹

2019 yılında ABD Kongresine sunulmak üzere Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan bir raporda ise ABD'nin özellikle iklim değişikliği dolayısıyla tehdit altında bulunan coğrafyalardaki askeri tesislerinde, işlerin yürütülmesinin zorlaşacağı yönünde öngörülerde bulunmaktadır. Örneğin rapor, ABD Afrika Komutanlığı'nda, yağışlı mevsimlerde seller, kuraklık ve çölleşme, askeri görevlerin yürütülmesini zorlaştırabileceği, Guam Deniz Üssü'nde, deniz seviyesinin yükselmesinden kaynaklanan sellerin, denizaltı filosu operasyonlarını, telekomünikasyonu ve deniz operasyonları için diğer destek faaliyetlerini olumsuz etkileyebileceği şeklinde uyarılarda bulunmaktadır.³⁰

İklim değişikliği, insanlığın daha önce karşılaştığı hiçbir soruna benzemeyen ve ayırım gözetmeyen bir zorluk olarak dünya toplumlarının karşısındadır. Covid-19 pandemisinin, aslında iklim değişikliği tehdidinin eşsiz bir yansıması, fark edilebilir ortak özelliklere sahip hızlı ve küresel ölçekte değişimleri göstermesi açısından önemli bir uyarı olduğunu söyleyebiliriz. Zira her iki sorun da doğrudan devletlerle ilgili olmayışları, askeri düzeyde düşmanca bir görünüme sahip olmadıkları için fark edilemeyişleri, doğrusal değil dolaylı etkilere sahip olma potansiyelleri, sınırsız ve temel nedeni insan faaliyetinden kaynaklı olmaları ile benzerlik taşımaktadırlar. Bununla birlikte, pandemilerden farklı olarak, iklim değişikliğiyle mücadele, insanlığın daha önce hiç yapmadığı bir şeyi, yüzyıllarca devam

²⁸ Baysal ve Karakaş, 2017, s.26

²⁹ UNEP, Climate Change And Security Risks, 2022, <https://www.unep.org/explore-topics/disasters-conflicts/what-we-do/disaster-risk-reduction/climate-change-and-security>, (6 Eylül).

³⁰ USA-DOD, Report on Effects of a Changing Climate to the Department of Defense, United States of America Department of Defense, January, 2019, <https://www.reed.senate.gov/imo/media/doc/Sec%20335%20RTC%20on%20Effects%20of%20a%20Changing%20Climate%20to%20DOD2.pdf>, (10 Eylül 2022).

edecek sistemik bir sorunla mücadele etmek için devletler arasında onlarca yıllık tutarlı bir işbirliğini gerektirecektir.³¹

5. GÖÇ VE ULUSLARARASI GÜVENLİK

Uluslararası göç hareketliliği, gelir ve istihdam olanaklarının dengesizliği gibi ekonomik nedenler başta olmak üzere, etnik, dini ve siyasi haklar alanında yaşanabilecek çatışma ve gerilimlerle ortaya çıkan iç karışıklık ve savaş gibi nedenlerle gerçekleşebileceği gibi günümüz iklim değişikliği sorununa bağlı oluşan doğal felaketler sonrası yaşanan kıtlık, kuraklık ve yaşamın idamesinin mümkün olmadığı veya zorlaştığı durumlarda da oluşabilmektedir.

Günümüzde göç eden insan sayısındaki artış trendi, göçü etkileyen unsurların neler olduğunu önemli kıldığı gibi göç ile birlikte oluşan güvenlik sorununu da özellikle göç alan ülkeler açısından son derece hassas bir konu haline getirmektedir. Göçü kapitalizmin ve sömürgeciliğin gelişimi ile ilişkilendiren ve dolayısıyla küreselleşme ile bağlantılı olduğunu iddia eden görüşler (Castles and Miller, 2009; Cohen, 1987; Marfleet, 2006)³², kapitalizmin bir başka dönemi olan 1980 sonrası sermaye ve mal ticaretindeki serbestleşme ile birlikte yaşanan insan hareketliliğini de açıklamış olmaktadır.

Küreselleşme ile göçü etkileyen etkenlerin çeşitlenmesi ve artması, uluslararası düzeyde çok daha fazla ülkenin göçten etkilenmesini, göç akımlarının hızlanması ve göç eden insan sayısının artmasını, göçün farklılaşması ile çeşitlenmesini ve göçün çok daha fazla siyasallaşmasını beraberinde getirmektedir. Bu durum küreselleşme sürecinin getirdiği bir sonuç olarak göçün aynı zamanda güvenlik sorunu olarak ele alınmasını da gerektirmektedir.

BM'ye bağlı Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration – IOM) istatistiklerine göre, 2000 yılında 173 milyon kişi ile dünya nüfusunun %2,8'ini oluşturan anavatanı dışında bir ülkede yaşayan uluslararası göçmen sayısı 2020 yılında yaklaşık 281 milyona yükseldiği tahmin edilmektedir. Ki bu sayı dünya nüfusunun %3,6'sına denk gelmektedir. IOM'a göre geçmiş yıl ortalamalarına göre COVID-19 nedeniyle uluslararası göçmen sayısı, 2020 yılında normalde olacağından yaklaşık iki milyon daha düşük

³¹ Walton ve Power, 2021.

³² Stephan CASTLES and Mark J. MILLER, *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Basingstoke: Palgrave Macmillan 2009; Robin COHEN, *The New Helots: Migrants in the International Division of Labour*, Aldershot: Gower Publishing Group 1987; Philip MARFLEET, *Refugees in a Global Era*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006.

gerçekleşmiştir. Pandemi döneminde uluslararası insan hareketliliğinde önemli ölçüde azalma yaşandığının belirtildiği IOM istatistiklerine göre pandeminin ilk yılının sonunda, dünya çapında 116,2 milyon COVID-19 vakası kaydedilirken 2,58 milyon insan salgın nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Hareketlilik açısından, küresel olarak COVID-19 ile ilgili 108.000 uluslararası seyahat kısıtlaması uygulanmış, hava yolcu sayısı 2020'de (1,8 milyar) 2019'a (4,5 milyar) kıyasla %60 oranında azalarak dünya çapında hareketlilikte büyük düşüşün kanıtı olarak tespit edilmiştir.³³

IOM'un 2022 yılı raporuna göre göçmenler için ilk sıralarda yer alan hedef ülkeler incelendiğinde varış ülkelerin ilk onunun yüksek gelirli ülkeler olduğu gözlenmektedir. Çıkış ülkelerinin ise çoğunun düşük gelirli ülkeler (Hindistan gibi) ve/veya ülke içinde sosyal ve siyasi haksızlıklar ve askeri istikrarsızlıkların yaşandığı ülkeler (Çin ve Suriye gibi) ve/veya iklim değişikliği ile birlikte doğal felaketlerin yaşandığı ülkeler (Bangladeş ve Filipinler gibi) ve/veya yakın coğrafyadaki üst gelir grubuna dahil ülke ile komşu olan ülkeler (Meksika ve Ukrayna gibi) olduğu anlaşılmaktadır.³⁴

IOM'a göre uluslararası göçmenlerin bölgesel bazda dağılımlarına baktığımızda Avrupa ve Asya, küresel uluslararası göçmen stokunun %61'ini oluşturan sırasıyla yaklaşık 87 ve 86 milyon uluslararası göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Bu bölgeleri, 2020'de yaklaşık 59 milyon uluslararası göçmen veya küresel göçmen stokunun %21'i ile Kuzey Amerika, %9 ile Afrika, %5 ile Latin Amerika ve Karayipler ve %3 ile Okyanusya izlemektedir.³⁵

Uluslararası göçle ilgili uzun vadeli verilere bakıldığında göçün dünya genelinde tek tip olmadığı, ekonomik, coğrafi, demografik ve diğer faktörler tarafından şekillendirildiği ve uzun yıllar boyunca geliştirilen “göç koridorları” gibi farklı göç kalıplarına yol açtığı görülmektedir. En büyük koridorlar, gelişmekte olan ülkelere, ABD, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Almanya gibi daha büyük ve gelişmiş ekonomilere doğru olma eğilimindedir ve büyük koridorların aynı zamanda Suriye'den Türkiye'ye (dünyanın en büyük ikinci koridoru) olduğu gibi, uzun süreli çatışmayı ve buna bağlı yerinden edilmeyi de yansıtabildiği tespit edilmiştir.³⁶

³³ IOM, World Migration Report 2022, UN International Organization for Migration, Switzerland, 2022.

³⁴ IOM, 2022, s.25.

³⁵ IOM, 2022, s.26.

³⁶ IOM, 2022, s.2.

Küresel göç sorunlarını çözme çabaları, uluslararası işbirliği üzerine inşa edilmediği takdirde başarısız olacaktır. BM Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi³⁷ ve Küresel Göç Sözleşmesi (GCM)'nin ³⁸ yanı sıra, temeldeki sistemik sorunları ele alırken, acil göç ve yerinden edilme sorunlarına yenilikçi bölgesel çözümlere odaklanılmalıdır.

Soğuk Savaş dönemindeki pratik uygulamasından farklı olarak 1970'li yıllarda ve özellikle 1973 petrol krizi ile birlikte artan ekonomik istikrarsızlıklar, güvenlik kavramında bireysel ve toplumsal temelde değişim yaşanmasına neden olmuştur. 1990'lı yıllara birlikte bağımsız kimliklerin korunması ve devlet tehdidinden korunma olarak tanımlanan güvenli kavramının kapsamı, toplum ve bireyleri de içine alacak şekilde genişletilmiştir.³⁹ Uluslararası göçmenler dolayısıyla varış ülkeleri, toplumsal, kültürel, dilsel ve dini değerlerle ulusal kimliklerini tehdit altında hissedebilirler. Bu açıdan varış ülkelerinin ulusal değerleri, toplumsal güvenliği tehdit eden veya tehdit algısı yaratan unsurlar olabilir. Toplumsal güvenlik, toplumun dilini, kültürünü, dinini, milli kimlik, örf ve âdetler gibi geleneklerini sürdürebilmesi ile toplumun değişen şartlar doğrultusunda olası veya gerçek tehditler altında kendi temel yapısını ve özünü devam ettirebilmesi yeteneğidir.⁴⁰

Bireysel güvenlik açısından, BM'nin 1990'lı yıllarla birlikte kadın, çocuk mülteci hakları, ırka dayalı ayrımcılık gibi askeri olmayan bireysel güvenlik ile ilgili konuları gündeme getirmesi önemli bir başlangıçtır. Nihayet Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın 1994 yılında yayınladığı İnsani Kalkınma Raporunda da insan güvenliği kavramı ilk kez resmi olarak kavramlaştırılmıştır.⁴¹

Uluslararası göçün güvenlik kavramı çerçevesinde değerlendirilmesi, toplumsal ve bireysel güvenlikle ilgili olmakla birlikte aynı zamanda devletin güvenliği ile de ilgilidir. Özellikle 11

³⁷ UN, Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development, United Nations Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development, 2022, <https://sdgs.un.org/2030agenda>, (3 Eylül).

³⁸ UN, Global Compact For Migration, 2022, <https://refugeesmigrants.un.org/migration-compact>, (3 Eylül)

³⁹ Doğu ŞİMŞEK ve Ahmet İÇDUYGU, "Giriş: Uluslararası Göç, Politika Ve Güvenlik", Toplum ve Bilim Dergisi, 140, 2017, s. 8.

⁴⁰ Ole WAEVER, Societal Security: The Concept, Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe, (Eds: Waever, O., B. Buzan, M. Kelstrup ve P. Lemaitre), Pinter Publishers, London, 1993, s.19-26.

⁴¹ Şimşek ve İçduygu, 2017, s.8; UNDP, Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security, United Nations Development Programme, New York, 1994.

Eylül terör saldırıları ile birlikte hedef ülkelerdeki yönetimler göçü, kendi varlıklarına yönelik bir tehdit olarak algılamaya ve terörle ilişkilendirmeye başlamışlardır. Yukarıda ifade edilen göçmenlerin topluma karşı bir tehdit olarak görülüp ötekileştirilmesi ile uluslararası terörizmin yarattığı tedirginlikler birleştiğinde, kurumsal olarak devletin çeşitli katmanlarında göç ve göçmen, birincil tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. ABD’de söz konusu terör saldırılarından sonra çıkarılan yasalarla göç, iç güvenliğe dair bir tehdit olarak kurumsallaştırılmış (ABD Göçmenlik ve Vatandaşlığa Alma Servisi, yeni kurulan İç Güvenlik Bakanlığı'na dahil edilerek), göç politikaları ve sınır kontrolleri terörle savaşın araçları haline getirilmiştir.⁴²

Göçün bir devletin ulusal çıkarlarına tehdit oluşturduğuna yönelik tartışmanın bir başka alanı ekonomidir. Göçün hem varış ülke hem de kaynak ülke üzerinde önemli bir ekonomik etkisi olabilir. Konu farklı ülke ve sektörler açısından alanda yapılan çeşitli çalışmalarla incelenmektedir. Göçün ekonomik avantajları ve dezavantajları olsa da, güvenlik tanımının ekonomik sektörü kapsayacak şekilde genişletilmesi, göçün neden olduğu ekonomik zorluklara artan ilgiyi gündeme taşımış ve sonuç olarak göç bir ekonomik güvenlik sorunu olarak da düşünülmüştür.

6. SONUÇ

Bu çalışmaya göre küresel ölçekte son 30 yılda iklim, ekonomi ve devletlerarası ilişkiler gibi birçok farklı alanlarda yaşanan değişimin, iki temel özelliği vardır. Bunlardan biri bu değişimin insanın hem kendine ve hem de doğaya karşı bir “meydan okumasının” ürünü olduğu, diğeri ise bu değişimin ve değişimle birlikte ortaya çıkan sonuçların gittikçe ivme kazanan bir şekilde çok hızlı gerçekleştiğidir. Çölleşme, kuraklık ve yükselen deniz seviyesi gibi iklimsel değişimin insanın doğaya karşı meydan okuması sonucu ortaya çıktığı, bunun ise bölgesel savaşlar ve göç gibi farklı boyutlu sonuçlar doğurduğu söylenebilir.

Bu bağlamda örneğin küresel ısınmanın engellenememesi ve karbon salınımının artış göstermesi dolayısıyla gerçekleşecek olan deniz seviyesinin yükselmesi ile tarım alanlarının yetersiz kalması ve su kaynaklarının kirlenmesi, su ve gıda kıtlığı krizlerine yol açacağı gibi kıtlığın ülkesel ve bölgesel savaşlara, savaşlardan ve çevresel tahribattan kaçışa yani göçe, göçün ise bugün yaşadığımız gibi hedef ülkelerde milliyetçilik söylemlerindeki artışa ve

⁴² Fiona ADAMSON, “Crossing Borders: International Migration and National Security”, *International Security* 31(1), s.196.

dolayısıyla çeşitli siyasi krizlere kadar birçok doğrudan veya dolaylı etkisi olacaktır. Bu durum, güvenlik kavramının hem ekonomik, hem demografik ve hem de iklimsel sonuçlarla ilişkilendirilmesini ve politika yapıcılara alan açılmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme kavramı içinde değerlendirdiğimiz birçok gelişmenin farklı boyutlarda ve farklı alanlarla ilişkilendirilmesi, küresel ve ülkesel güvenlik kriterlerinin ne denli değişebileceğini öngörmek açısından önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Baysal, Başar ve Karakaş, Uluç, (2017), “Climate Change and Security: Different Perceptions, Different Approaches”, Uluslararası İlişkiler, 14(54), pp. 21-44.
2. Adamson, Fiona, (2006), “Crossing Borders: International Migration and National Security”, International Security 31(1), pp.165-199.
3. BM (2022), World Population Prospects 2022, <https://population.un.org/wpp/Download/SpecialAggregates/EconomicTrading/> (13 Ekim 2022).
4. BP, (2022), bp Statistical Review of World Energy June 2022, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/xlsx/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-all-data.xlsx>, (10 Eylül 2022).
5. Castles, Stephan and Mark J., Miller, (2009), The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
6. Cohen, Robin, (1987), The New Helots: Migrants in the International Division of Labour, Aldershot: Gower Publishing Group.
7. ECS, (2015), International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries, Energy Charter Secretariat, March.
8. Gleick, Peter H., (2019), “A History of U.S. Defense, Intelligence, and Security Assessments of Climate Change”, <https://www.gleick.com/blog/a-history-of-u-s-defense-intelligence-and-security-assessments-of-climate>, (25 Eylül 2022).
9. Harrington, Samantha, (2022), “Scientists agree: Climate change is real and caused by people”, Yale Climate Connections, https://yaleclimateconnections.org/2022/02/scientists-agree-climate-change-is-real-and-caused-by-people/?gclid=EAJalQobChMIY3Pxdnd-QIVkO5RCh0kMAxvEAAYASAAEgLx4vD_BwE, February, 17, (12 Eylül 2022).
10. IEA, (2021), Key World Energy Statistics 2021, International Energy Agency, September.

11. IEA, (2022), <https://www.iea.org/about/history>, (25 Eylül).
12. IOM, (2022), World Migration Report 2022, UN International Organization for Migration, Switzerland.
13. IPCC, (2013), Climate Change 2013, The Physical Science Basis, Intergovernmental Panel on Climate Change, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/ar5_wg1_headlines.pdf, (30 Eylül 2022).
14. IPCC, (2018), Global Warming of 1.5 °C, Intergovernmental Panel on Climate Change, <https://www.ipcc.ch/sr15/> (01 Ağustos 2022).
15. IPCC, (2019), Global Warming of 1.5°C, Intergovernmental Panel on Climate Change, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/06/SR15_Full_Report_High_Res.pdf, (11 Ağustos 2022).
16. IPCC, (2022). Climate Change 2022 Mitigation of Climate Change, Intergovernmental Panel on Climate Change, https://report.ipcc.ch/ar6wg3/pdf/IPCC_AR6_WGIII_FinalDraft_FullReport.pdf (10 Ağustos 2022).
17. IPCC, (2022), <https://www.ipcc.ch/about/>, (12 Eylül).
18. İscan, İsmail Hakkı, (2009), “Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından NABUCCO Projesinin Ekonomi Politikası”, INGAS 2009 3. Uluslararası Doğalgaz Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 9-10 Haziran, İGDAŞ, ss. 87-103.
19. Liberman, Bruce, (2019), “A brief introduction to climate change and national security”, Yale Climate Connections, https://yaleclimateconnections.org/2019/07/a-brief-introduction-to-climate-change-and-national-security/?gclid=EA1aIQobChMItY3Pxdnd-QIVkO5RCh0kMAxvEAAYASAAEgLx4vD_BwE, July, 23, (3 Eylül 2022).
20. Marfleet, Philip, (2006), Refugees in a Global Era, Basingstoke:Palgrave Macmillan.
21. NAS, (2011), Advancing the science of climate change. America’s Climate Choices: Panel on Advancing the Science of Climate Change, The National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, Washington, D.C., <http://dels.nas.edu/Report/Advancing-Science-Climate-Change/12782>, ve <https://nap.nationalacademies.org/resource/12782/Science-Report-Brief-final.pdf>, (08 Eylül 2022).

22. NASA, (2022), “Scientific Consensus: Earth's Climate Is Warming”, <https://climate.nasa.gov/scientific-consensus/>, (15 Ağustos).
23. Parry, E., Jones, “The Greatest Threat To Global Security: Climate Change Is Not Merely An Environmental Problem”, Green Our World!, 2(XLIV), <https://www.un.org/en/chronicle/article/greatest-threat-global-security-climate-change-not-merely-environmental-problem>, (02 Ağustos 2022).
24. Şimşek, Doğuş ve Ahmet İçduygu, (2017), “Giriş: Uluslararası göç, politika ve güvenlik”, Toplum ve Bilim Dergisi, 140, ss. 6-10.
25. UN, (2022), Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, United Nations Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development, <https://sdgs.un.org/2030agenda>, (3 Eylül).
26. UN, (2022), Global compact for migration, <https://refugeesmigrants.un.org/migration-compact>, (3 Eylül)
27. UNDP, (1994), Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security, United Nations Development Programme, New York.
28. UNEP, (2022), Climate change and security risks, <https://www.unep.org/explore-topics/disasters-conflicts/what-we-do/disaster-risk-reduction/climate-change-and-security>, (6 Eylül).
29. UNFCCC, (2022), What is the Kyoto Protocol?, United Nations Climate Change, https://unfccc.int/kyoto_protocol?gclid=EAIaIQobChMIo9XZjrnX-gIVCt1RCh3CYAVJEAAYASAAEgI5IvD_BwE, (20 Ekim).
30. USA-DOD, (2019), Report on Effects of a Changing Climate to the Department of Defense, United States of America Department of Defense, January, <https://www.reed.senate.gov/imo/media/doc/Sec%20335%20RTC%20on%20Effects%20of%20a%20Changing%20Climate%20to%20DOD2.pdf>, (10 Eylül 2022).
31. Vzglyad, (2022), “Rusya gaz ihracatının çöküşünden ne kadar kazanacak?”, <https://vz.ru/economy/2022/8/2/1170456.html>, 2 Ağustos 2022, (10 Eylül- Sitedeki bilgiler Rusça’dır. Bilgiler “google translate” aracılığı ile Rusça’dan tercüme edilmiştir).
32. Walton, Calder ve Sean Power, (2021), Report: Climate Change, Intelligence, and Global Security, Harvard Kennedy School Belfer Center for Science and International Affairs, May, <https://www.belfercenter.org/publication/report-climate-change-intelligence-and-global-security>, (11 Ağustos 2022).

33. Waever, Ole, (1993), "Societal Security: The Concept", Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe, (Eds: Waever, O., B. Buzan, M. Kelstrup ve P. Lemaitre), Pinter Publishers, London, pp.17-40.
34. WB Data, (2022), <https://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.PCAP.KG.OE?locations=XD-XM-XT-XO-XN&start=1960&end=2015&view=chart>, (30 Ağustos 2022).